

Władza, wiedza, społeczeństwo. Wokół książki *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne* pod redakcją Waldemara Czachura, Agnieszki Kulczyńskiej, Łukasza Kumięgi (Kraków 2016, 238 s.)

Dziś wciąż powszechnie twierdzimy, że lubimy demokrację i samorządność. Twierdzimy również, że lubimy wolność wypowiedzi, szacunek dla inności i zrozumienie drugiego człowieka. Deklarujemy poparcie dla tych wartości, ale zbyt mało myślimy o tym, co powinniśmy zrobić, by przekazać je następnemu pokoleniu, tym samym zapewniając im przetrwanie.

M.C. Nussbaum, *Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*, s. 160

Akademia, uniwersytet, uczelnia to przestrzenie szczególne, przestrzenie, w których dochodzi do spotkania różnych ideologii, metodologii, teorii czy koncepcji poznania. Przestrzenie, w których młodzi ludzie zaczynają czytać świat przez jego historię, język, literaturę oraz rozliczne teksty kultury. Zaczynają myśleć o świecie jako interpretowalnym fenomenie, o swoim miejscu w tym świecie i o miejscu innych. Akademia, uniwersytet, uczelnia oraz wszelkie instytucje badawcze „realizują misję o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa: wnoszą kluczowy wkład w innowacyjność gospodarki, przyczyniają się do rozwoju kultury, współkształtują standardy moralne obowiązujące w życiu publicznym” (projekt Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym”, wersja z 22 stycznia 2018 roku) czytamy w projekcie kluczowej ustawy dla nauki i szkolnictwa wyższego. Opisywanie świata z wykorzystaniem instrumentarium dyskursologicznego daje głęboki wgląd w mechanizmy, które rządzą naszą codziennością, pozwala odkryć mechanizmy władzy, opisać relacje społeczne.

Włączenie do dydaktyki akademickiej przedmiotów dyskursologicznych wydaje się ważne nie tylko dlatego, że jest konsekwencją stabilizacji istnienia określonych poglądów, szkół i trendów badawczych (analizy dyskursu czy krytycznej analizy dyskursu), ale również dlatego, że uruchamia myślenie obywatelskie, pozwala na społecznie ważne spojrzenie krytyczne. Zatem już w tym miejscu warto podkreślić, że recenzowane wydawnictwo nie tylko z powodów merytorycznych – o których mowa będzie dalej – jest niezwykle cenne, lecz również dlatego, że jest pierwszym na polskim rynku wydawniczym opracowaniem, które pokazuje, jak można mówić o dyskursie oraz jak narzędzia dyskursologiczne wykorzystywać do analizy tekstów kultury.

Książkę buduje dziesięć opracowań, z których każde samodzielnie stanowi zamkniętą całość, wskazuje pewne narzędzia, pokazuje ścieżki interpretacyjne, przywołuje koncepcje, czy też opisuje pełne paradygmaty badawcze. Artykuły zamknięte w recenzowanej publikacji są bardzo różne, co – w moim odczuciu – stanowi o sile opiniowanego wydawnictwa, choć zdaję sobie sprawę z tego, że dobór tekstów może budzić również wątpliwości, wynikające na przykład z rozproszenia metodologicznego czy fragmentaryczności oglądu w konkretnym artykule. Przyjrzyjmy się wszystkim opracowaniom, bo bez wątplenia warto z każdym z nich zapoznać się bliżej i nad każdym chwilę podyskutować.

Recenzowany tom otwiera artykuł Bożeny Witosz zatytułowany *Kategoria dyskursu w polonistycznej edukacji akademickiej*. Autorka zestawia w nim różne sposoby definiowania dyskursu, podejmuje próbę przedstawienia przestrzeni dyskursywnej, wskazuje na miejsca styku i przestrzenie własne tekstów z perspektywy dyskursologicznej, tekstologicznej i stylistycznej. Opowiadając się za potrzebą wprowadzenia do polonistycznej dydaktyki akademickiej przedmiotów z dyskursem w nazwie, Witosz bardzo mocno zaznacza, że rozumienie terminu *dyskurs* powinno być spójne z tradycyjnym ujęciem stylu i tekstu. Zdaniem autorki wprowadzenie do dyskusji akademickich spojrzenia dyskursologicznego nie powoduje dezaktualizacji innych perspektyw badawczych, ale uzupełnia je i pozwala spojrzeć na różne teksty kultury w sposób komplementarny. Koncepcja zaproponowana w omawianym opracowaniu przekonuje nie tylko precyzją wywodu, ale przede wszystkim kompletnością i użytecznością w procesie dydaktycznym.

Semiotyczna analiza dyskursu jest przedmiotem rozważań w drugim artykule recenzowanej książki. Maciej Czerwiński traktuje – za Romanem Jakobsonem i Michaiłem Bachtinem – kody językowe jako abstrakcyjne systemy stale poddawane kontroli kodów kulturowych i kodów ideologicznych. Kontrola ta aktywuje się zarówno w procesie nadawania komunikatu przez nadawcę, jak i w procesie dekodowania przez odbiorcę. Autor w toku analiz w przekonujący sposób przedstawia, jak aktualizuje się w konkretnej sytuacji zakodowane w języku wartościowanie. Interesująco Czerwiński prezentuje proces negocjowania znaczeń i ich rozumienia, a bez tego rodzaju operacji niemożliwe byłoby przecież prowadzenie sporu, i tym samym osiąganie konsensu i semiotyczna diagnoza tegoż.

Kolejne dwa opracowania przedstawiają refleksje na temat dyskursu z perspektywy francuskiej myśli językoznawczej. W artykule autorstwa Anny Dutki-Mańkowskiej pt. *Mowa przytoczona w analizie dyskursu – propozycje dydaktyczne dla II etapu studiów* znajdziemy omówienie różnych strategii przywoływania „cudzego słowa”: przytaczania wypowiedzi w postaci cytacji do aluzji czy reminiscencji, które w procesie interpretacji winny wyzyskiwać kompetencję kulturową interpretatora. Autorka zwraca również uwagę na konieczność uwzględnienia w procesie dydaktycznym kształcenia kompetencji dyskursywnej rozumianej jako umiejętności fortunnego kodowania i dekodowania tekstów pisanych, umożliwiającej bezkolizyjne uczestniczenie w wymianie myśli. W następnym opracowaniu zatytułowanym *Formy adresatywne w politycznym dyskursie medialnym: od socjolingwistyki do analizy dyskursu* autorki, czyli Monika Kostyro i Krystyna Wróblewska-Pawlak, zwracają uwagę na znaczenie wyboru konkretnej formy adresatywnej w procesie budowania relacji władzy symbolicznej w komunikacji oficjalnej, a precyzyjniej – w komunikacji o charakterze medialno-politycznym. Spostrzeżenie o retorycznej wartości form adresatywnych i o ich wpływie na kreowanie wizerunku własnego polityków nie dziwi. Ciekawy i wart wykorzystania w dydaktyce akademickiej wydaje się zwłaszcza wątek międzykulturowego oglądu strategii zwracania się do siebie interlokutorów w sytuacji oficjalnej, zwłaszcza w okolicznościach *quasi*-spontanicznych, jakimi są wywiady czy dyskusje panelowe, ale także w przypadku prezentowania wypowiedzi przygotowanej wcześniej.

Wartością niezbywalną recenzowanego tomu jest zakotwiczenie tekstów w różnych tradycjach dyskursologicznych, oprócz tradycji rodzimej – uwzględniającej wypracowaną na gruncie polskim koncepcję tekstu czy gatunku – występują tu również teksty czerpiące z francuskojęzycznych, niemieckojęzycznych czy angielskojęzycznych koncepcji dyskursu.

Tę ostatnią wyzyskuje w swoim artykule pt. *Elementy ewaluatywne w dyskursie na przykładzie analizy tekstu prasowego o tematyce ekonomicznej* Tomasz Konik, który opiera swoje analizy na propozycjach metodologicznych między innymi takich badaczy, jak: Eugene Winter, Michael Hoey, James Martin oraz Susan Hunston. Autor opracowania poddał refleksji dyskursologicznej tekst o charakterze *quasi-specjalistycznym*, pokazując, jaki potencjał tkwi w konkretnych metodach umożliwiających opisanie elementów ewaluatywnych aktualizujących się w prasowym tekście w zakresie ekonomii.

Dwa kolejne opracowania przynoszą różne spojrzenia na kompetencję dyskursywną i jej kształcenie z wykorzystaniem koncepcji dyskursu zaczerpniętej z niemieckojęzycznej przestrzeni badawczej. Joanna Pędzisz w artykule *Kompetencja dyskursywna a rozwój sprawności językowych: możliwości, perspektywy, wyzwania* przedstawia w formie szczegółowego konspektu pomysł na podnoszenie znajomości przestrzeni dyskursywnej wśród studentów filologii poprzez wzmocnienie konkretnych umiejętności dzięki powiązaniu ich z technikami i ćwiczeniami w zakresie słuchania, mówienia, czytania i pisania. Dorotę Kaczmarek w opracowaniu pt. *Tematyczno-funkcjonalne powiązania tekstów. Możliwości adaptacyjne dyskursu dla potrzeb dydaktyki filologicznej* interesuje przede wszystkim to, w jaki sposób studenci germanistyki mogą wykorzystać potencjał optyki tekstologicznej i dyskursologicznej do nabywania szeroko rozumianych kompetencji językowo-kulturowych. To właśnie umiejętność uchwycenia powiązań tekstowych na poziomie tematycznym czy funkcjonalnym ma budować – zdaniem autorki – też kompetencję. Międzytekstowe bądź transtekstowe negocjowanie racji w monotematycznych tekstach kultury, zdaniem Kaczmarek, daje możliwość wykazania stopniowalności mechanizmów dyskursywnych, a zrozumienie tego zjawiska znacząco wpływa na podniesienie kompetencji użytkowników konkretnego języka.

Recenzowany tom zamykają trzy niezwykle inspirujące opracowania reprezentujące socjologiczną myśl w dyskursologii. Zgromadzone w jednej publikacji prace o odmiennym spojrzeniu na dyskurs, czerpiące z różnych tradycji językoznawczych, wzbogacone perspektywą socjologiczną, realizują pożądany dziś wymóg interdyscyplinarności, ale przede wszystkim pozwalają widzieć problematykę analizy dyskursu w sposób możliwie kompletny.

Magdalena Nowicka w artykule pt. *Postfoucaultowska analiza dyskursu – problemy i szanse dydaktyczne* zastanawia się, czy poprzez opisanie rozproszonych, anonimowych relacji władzy regulujących wytwarzanie dyskursów można wzmocnić u studentów świadomą, krytyczną lekturę tekstów budujących świat symboliczny. Autorka w modelowej analizie przybliży czytelnikowi interesujący ją sposób myślenia w wypowiedziach, w których głównym motywem jest zmiana płci. Zasadniczych trudności w zastosowaniu narzędzi postfoucaultowskiej analizy dyskursu w dydaktyce akademickiej upatruje Nowicka przede wszystkim w braku literatury przedmiotu w języku polskim, a także zagubieniu w translacji sensu kategorii znanych z koncepcji Michela Foucaulta, a mianowicie: dyskursu, wiedzy, władzy, podmiotu oraz dyspozytywu. Recenzowany artykuł – będąc swoistego rodzaju przewodnikiem zarówno dla prowadzących zajęcia, jak i dla studentów uczestniczących w nich – wzmacnia, projektowaną przecież już w tytule, dydaktyczną konwencję opracowania. Kolejny tekst przynosi również precyzyjne i przekonujące wskazówki, jak wykorzystać analizę dyskursu do opisania praktyk kulturowych właściwych nowoczesnym instytucjom, a mianowicie pokazu mody. Alicja Raciniewska dzieli swe opracowanie na dwie wyraźne części. W pierwszej o charakterze teoretycznym przybliży autorka podstawowe założenia

myśli foucaultowskiej, a w drugiej części, korzystając z modelu Gilian Rose oraz koncepcji analizy ramowej Ervinga Goffmana, rysuje konspekt warsztatów z dyskursywnej analizy pokazów mody. Scenariusz warsztatów autorka przedstawia niezwykle atrakcyjnie, bo z jednej strony podaje komplet informacji, a z drugiej – otwiera różne ścieżki interpretacyjne.

Tekst zamykający recenzowaną książkę przygotowany przez Pawła Ciołkiewicza nosi tytuł: *Spór wokół katastrofy smoleńskiej z perspektywy analizy dyskursu. Przypadek dyskusji wokół różnych wersji stenogramu* i zawiera analizę dyskusji dotyczącej interpretacji zapisów rozmów pilotów w ostatnich minutach lotu. W dyskusji na temat możliwych sposobów odczytania stenogramów brali udział zarówno piloci oraz eksperci (dysponenci wiedzy specjalistycznej), jak i politycy czy publicyści (wykorzystujący wiedzę potoczną). Autor przygląda się tej dyskusji i opisuje ją za pomocą dwu kategorii zaczerpniętych z etnometodologii: metody dokumentarnej i uzwyczajnienia.

Tom *Jak analizować dyskurs? Perspektywy dydaktyczne* to publikacja ważna, bo inspirowana poznawczo, atrakcyjna metodologicznie i, co najważniejsze, przedstawione w niej propozycje metodyczne zostały przetestowane w trakcie spotkań ze studentami przez doświadczonych badaczy dyskursu. Jej lektura uzmysławia także konieczność podjęcia wysiłku w celu przygotowania opracowania bardziej kompleksowego, precyzyjnego, spójnego – podręcznika, który wesprze dydaktyków akademickich w mierzeniu się z analizą dyskursu w różnych jej odsłonach. Dydaktyka akademicka winna, jak już zostało wspomniane na początku prezentowanego omówienia, nie tylko stabilizować istniejące szkoły badawcze czy, szerzej, sposoby myślenia o otaczającej nas rzeczywistości, ale także umożliwić przekazywanie dalej wartości wynikających z takiego oglądu świata. Analiza dyskursu oferuje instrumentarium pozwalające na działania, o które upomina się Martha C. Nussbaum w publikacji *Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*. Umożliwia też przekazanie następnemu pokoleniu wartości właściwych społeczeństwu obywatelskiemu, szanującemu wolność wypowiedzi oraz inność, społeczeństwu okazującemu zrozumienie dla drugiego człowieka. I to jest jej wartość niezaprzeczalna: jej – analizy dyskursu i jej – recenzowanej publikacji.